

JAARVERSLAG 1990

Mijnheer de Minister,

De statutaire vergaderingen (drie plenaire en zes sectievergaderingen) hebben plaatsgehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën op 29 januari, 28 mei en 29 oktober 1990.

Lezingen gehouden op de plenaire vergaderingen :

J. GERMAIN : *In Memoriam Lucien Léonard.*

De volledige tekst werd gepubliceerd in de *Handelingen KCTD LXII* (1989), blz. 27-36.

J.-H. MICHEL : *Le nom de lieu Bailleul, néerl. Belle, irl. baile.*

J. GERMAIN : *La fréquence des noms de famille contemporains en Belgique.*

Verschenen in : *Hand. KCTD LXII* (1989), blz. 139-162.

J. MOLEMANS : *Achtergronden van het ontstaan van het 18de-eeuwse kadaster in de Kempen.*

In de Limburgse Kempen dateren de oudst bekende bunder- of meetboeken — voor toponymisten een dankbaar hulpmiddel bij de studie en de identificering van de plaatsnamen van een gemeente of regio — van het einde van de 17de eeuw, vooral uit de 18de eeuw.

Drie kwart van de gemeenten uit de Limburgse Kempen werd toen door gezworen landmeters gemeten en op kaart gebracht, in opdracht van de respectieve gemeenten en met toestemming of op bevel van de prins-bisschop als graaf van Loon. In Limburgs Haspengouw hadden in deze periode vrijwel geen gemeentelijke metingen plaats, wat moeilijk een toeval te noemen is. Het bundergetal van de veelal kleine Haspengouwse gemeenten lag al eeuwen vast, en het grondgebruik kende er nagenoeg geen schommelingen zoals in de Kempen, waar vanaf de middeleeuwen groot- en kleinschalige ontginningen plaatsgevonden hadden. Daarenboven hadden de grote kerkelijke instellingen, in Haspengouw gevestigd, zoals de abdij van Sint-Truiden en Alden Biesen, eigen landmeters in dienst die kaartboeken aanlegden.

Een aantal 18de-eeuwse metingen in de Limburgse Kempen hebben wij gereconstrueerd : Achel, 1730-1731 ; Bree, 1776 ; Gruitrode, 1794-1796 ; Herk, 1743-1744 ; Kaulille, 1770 ; Koersel, 1774-1776 ; Neerpelt, 1780 ; Opsolt-Gruitrode, 1792 ; Overpelt, 1761-1762 en Peer, 1770-1771. Geen enkele van deze metingen verliep sereen zonder voor- en/of nageschiedenis, en een aantal konden heel lang duren. Meestal was er verdeeldheid onder de ingezetenen of tussen ingezetenen en buitenlieden (afforainen), terwijl kerkelijke instellingen obstructie pleegden. Aan nagenoeg alle metingen zijn dan ook procesdossiers verbonden.

De oorlogsomstandigheden vanaf de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) leidde in de 17de-18de eeuw tot een overbelasting van de gronden in het graafschap Loon. Niet alleen de gewone uitgaven voor het doen functioneren van de gemeenten werden op de gronden verhaald, maar ook de buitengewone : oorlogslasten en Luikse belastingen (tailles). Volgens de landelijke voorschriften diende weliswaar één derde van de inkomsten uit personele belastingen gehaald te worden, maar in de praktijk gebeurde dit niet op het platteland, waar personele inkomsten via de consumptie e.d. ook minimaal waren. Deze overbelasting leidde hoofdzakelijk in de 18de eeuw tot een kritische doorlichting van een eeuwenoud vigerend systeem, dat erin bestond de grondbelasting in massa per gezinshoofd te stellen zonder met de werkelijke grootte van het goed rekening te (kunnen) houden, volgens een subjectieve taxering zonder met kwaliteitsklassen rekening te houden ; in een aantal gemeenten hadden ook aandachten of denombrementen van de goederen plaats, maar ook die gaven geen juist beeld van het effectief grondbezit weer.

Het initiatief om tot een meting over te gaan kon van de burge-meesters zelf uitgaan, al dan niet in onderlinge overeenstemming, die toegaven dat het heffingssysteem in hun gemeenten (Bree, Neer- en Overpelt) al geruime tijd niet meer deugde. In andere gemeenten eiste een deel van de ingezetenen, meestal de minder gegoeden, een rechtvaardiger wijze van inning van de grondbelasting gebaseerd op een meting van alle belastbare goederen (Gruitrode, Kaulille). De weigering van kerkelijke instellingen om hun deel van de lasten te dragen was onder meer de aanleiding tot een algemene meting van Achel en Tessenderlo. In de Loonse stadjes ontstonden er spanningen tussen de burgers en de buitenlieden over het eeuwenlang gebruikelijke repartitiesysteem bij de verdeling van de lasten, waaruit de stad meestal de meeste baat had; de aanvechting van dit verdeelsysteem door de buitenkwartieren van Herk leidde tot een meting van de hele jurisdictie. Tenslotte waren er spanningen tussen ingezetenen en afforainen over het te betalen quotum van de grondbelasting; zo verplichtte de gemeente Hechtel haar buurgemeente Koersel tot een meting van haar grondbezit.

Een slecht belastingssysteem wordt enkel getolereerd als de lasten draaglijk zijn.

V. F. VANACKER : *In Memoriam Marcel Hoebeke* (zie beneden).

J. GERMAIN : *Evolution et mobilité du stock des noms de famille en Wallonie. Le cas de l'arrondissement de Nivelles.*

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling :

F. DEBRABANDERE : *Enkele familienamen.*

De familienaam Schietekat(te), -cat(te) en varianten is geconcentreerd in Zuid-Oost-Vlaanderen. De oudste voorbeelden van deze FN komen dan ook in deze streek voor. S. is het niet eens met Carnoy, die de naam als BerBN beschouwt voor de bediener van een katapult. Maar een Mnl. woord schietecatte voor katapult is nergens geattesteerd. Het is dus veel veiliger om de naam gewoon als een zinwoord te beschouwen : die katten schiet. Analoge namen zijn Schiet-hase, Tuekien, Tueleu, Tuloup, Tuebœuf, Katzenbeisser, Katzenbiss, Slindevos, Papeleu, Bouteca, Boutekien, Bouteloup (zie *Naamkunde*

1989, 186-189). S. komt nog eens terug op de FN Scheurweg(s). N.a.v. het artikel van Van Passen in *Naamkunde* 1985, p. 391-401 had hij (eveneens in *Naamkunde* 1986, p. 194-195) de naam verklaard als beroepsbijnaam voor de bakker van knipbrood. Door vergelijking met talrijke vergelijkbare namen komt hij ertoe om de naam inderdaad als zinwoord te verklaren. Schoorbrood, Schellebroodt, Schertwegge, Slüsewegge, Schlitzwegg, Clövenbrod, Brise-miche, Pitswegge zijn net als Scheurweg namen voor mensen die hun brood niet snijden met het mes, maar het in hompen breken met de hand, die uit het vuistje eten, wat in modern Frans casse-croûte heet (zie *Naamkunde* 1989, 190-192).

De familienaam Sleeuwagen is door volksetymologische reïnterpretatie te verklaren uit de plaatsnaam Sleehage, een haag van sleedoorn, waaraan de sleebes of sleepruim groeit (zie *De Leiegouw* XXXII [1990], 87-88).

Monbaliu is te verklaren uit Mau bailli « kwade baljuw », met voortonige n-epenthesis, de bekende nasaal van pampier. Een analoog voorbeeld is Monclerc, die in de 14de eeuw nog Mauclerc heette. Andere voorbeelden zijn Monborren, Monchamps, Monchicourt/Monsecour, Moncomble, Monconduit, Moncourrier, Moncousin, Monfils, Monfrère, Monjean, Monvoisin (zie F. DEBRABANDERE, « De familienaam Monbaliu », *De Leiegouw*, XXXI [1989], 351-354). Dezelfde voortonige n vertoont dial. ronduit, randuitje uit Fr. réduit (*De Leiegouw* 1989, 355-356).

J. TAELEMAN : *De beuk, een buitenbeentje in het Nederlands en de Nederlandse dialecten.*

In de nederlandistiek vormt het vocalisme van *beuk* een uitzondering in twee opzichten : het A.N. heeft *eu* (tegenover normaal *oe*, bv. *zoeken*, *zoet*, *groen*). De dialectkaart van *beuk* vertoont veel unieke afwijkingen van het prototypische kaartbeeld van Wgm. *ó* + umlautsfactor.

Voor al die « afwijkingen » bepleit spreker een Wörter- und -Sachenverklaring : de A.N. *eu* werd vanuit de oostelijker dialecten in Holland (met endogeen *oe*) geïmporteerd, samen met de zaak. Nadat *beuk* het in het A.N. op *boek* gehaald had, kon het in recentere tijd naar andere Ndl. dialecten expanderen, vooral in gebieden waar de *beuk* (als boom) niet endogeen is. In de zuidelijke dialecten reiken *buuk*-attestaties verder naar het westen dan de « normale » umlaut-

grens van Wgm. ó. Alles wijst erop dat we hier met een conservatisme te maken hebben.

F. DEBRABANDERE : *Enkele familienamen.*

Op grond van de door Roelandts gepubliceerde oudste vormen van de familienaam Tobback wijst S. de verklaring « boottrekker » (*Vlaamse Stam* 1987, 173) af. Vanwege de lange a ziet hij in het tweede element bake « varken » ; hij legt bovendien een verband tussen tucke van Tucbake en D. Zucht in Viehzucht, Schweinezucht. Tobback is daarom een varkensfokker (zie *Vlaamse Stam*, XXVI [1990], 455-456).

De verklaring van de familienaam Lobbestael in *Naamkunde* XXI (1989), 180-185 bevredigt hem niet. Een Westvlaamse familienaam kan toch niet op een oostelijk woord teruggaan, waarop dan nog eerst een kunstgreep moet worden toegepast. Lobbestael is z.i. een van de vele Franse namen die na 1600 in onze streken binnengekomen zijn en verhaspeld werden. Zijn hypothese ziet Lobbestael als een metathesis van L'Hospital (zie *Naamkunde* XXXII [1990]).

Lindemans wees al in 1946 Winkler zijn verklaring van de familienaam Opsomer af. Opsomer kan geen inwoner van Bergen-op-Zoom zijn, maar was z.i. een hoepzomer, iemand die hoepels rond vaten bindt, dus een hoepbinder, D. Fassbinder, kuiper. Deze verklaring heeft lange tijd als de korrekte gegolden. Maar als we de verklaring op de korrel nemen, is ze eigenlijk onmogelijk. Hoepel kan geen lijdend voorwerp zijn van zomen en het is op zijn minst bevreemdend, dat geen enkele keer de vorm De Hoepzomer voorkomt. S. verklaart de FN daarom als het Ndl. pendant van D. Hoffsommer : hoep op de zomer (zie *Naamkunde*, XXXII [1990]).

S. wijst ten slotte nog op het onlangs verschenen werk van G. Dupas, « Les noms de personnes en Flandre-Artois », waarin veel vergissingen staan, maar dan ook weer enkele interessante zaken. De tot dusver raadselachtige naam Cheroutre wordt er heel plausibel verklaard als verfransing van Serwouter en Chéradame is niet een Don Juan (cher aux dames), zoals Dauzat dacht, maar een verfransende reïnterpretatie van Ser Adam. Voor Boutemy geeft Dupas verschillende mogelijke verklaringen, maar aangezien Ofr. bouter « kloppen, slaan » betekende en Ofr. mie o.a. « guère », d.i. « nauwelijks, haast niet, zelden », is het duidelijk dat Bout(e)my (1243 Colars Botemie

in Atrecht) een pendant is van onze FN Seldenslach, Selleslaghs « die zelden slaat ».

In de Waalse afdeling werden in 1990 geen lezingen gehouden, aangezien ze een eigen statuut moest opstellen met het oog op de haar door de Franse gemeenschap toevertrouwde opdracht inzake straatnaamadviezen.

Het *Bestuur van de Commissie* voor de periode mei 1989 tot mei 1991 is als volgt samengesteld : J. M. PIERRET, voorzitter ; † M. HOEBEKE, ondervoorzitter en voorzitter Vlaamse afdeling ; W. BAL, voorzitter Waalse afdeling ; W. VAN LANGENDONCK, secretaris Vlaamse afdeling ; J. GERMAIN, secretaris Waalse afdeling ; F. DEBRABANDERE, secretaris-generaal.

De Commissie betreurt het overlijden van Marcel Hoebeke (Leupegem 11 juli 1918 - Gentbrugge 2 juli 1990), lid van de Vlaamse afdeling sinds 1965. De heren M. Gysseling en M. A. Arnould wordt het erelidmaatschap verleend. G. De Schutter, hoogleraar aan de UIA in Antwerpen, volgt M. Gysseling als lid van de Vlaamse afdeling op.

De *Handelingen* LXII (1990) telden 192 bladzijden. Ze werden geruimd met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen (zie lijst). De door aankoop of ruil verkregen werken werden gedeponneerd in onze bibliotheek, die ondergebracht is in de bibliotheek van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Honderd exemplaren werden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ter beschikking gesteld, ten behoeve van vorschers en studenten. Bovendien heeft de Commissie Werk nr. 16 van de Waalse afdeling gepubliceerd, nl. de « Toponymie de Lierneux » door Louis Remacle.

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 1990 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd. De Vlaamse afdeling verstrekte advies voor straatnamen in de volgende Brusselse gemeenten : Anderlecht, Elsene, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Pieters-Woluwe en Ukkel.

De Commissie heeft de *taalkundige revisie van de geografische namen van de stafkaarten* die door het Nationaal Geografisch Instituut uitgegeven worden, voortgezet. Voor de Vlaamse afdeling heeft het Instituut voor Naamkunde in Leuven onder leiding van K. ROELANDTS advies uitgebracht i.v.m. 175 toponiemen in de volgende 15 gemeenten : Bever, Herne, Heuvelland, Ieper, Lange-mark-Poelkapelle, Ledegem, Menen, Mesen, Moorslede, Poperinge, Roeselare, Vleteren, Wervik, Wevelgem, Zonnebeke. In de Waalse afdeling werd het onderzoek gedaan door de heren J. LECHANTEUR en J. M. PIERRET.

Met de meeste hoogachting,

Brugge, 31 december 1990.

De Secretaris,

F. DEBRABANDERE.

De voorzitter,

J. M. PIERRET.